

**MIRCEA MANTA**

CENTENARUL  
MARII UNIRI

## CUPRINS

PREAMBUL - SENSUL ISTORIEI LA ROMÂNI.....	7
UNIREA – IDEAL ȘI REALIZARE .....	21
RĂZBOAIELE MONDIALE .....	31
CÂMPURILE MORȚII ÎN EUROPA... 37	
COSTUL RĂZBOIULUI DE POZIȚIE.....	39
CIVILII PE LINIA FRONTULUI .....	43
MAREA UNIRE.....	47
MARI CITATE .....	47
MAREA UNIRE.....	55
MARILE MOMENTE .....	55
MOMENTUL NAE IONESCU.....	59
DE CE NU E BUN ȘOVINISMUL.....	65
SCRIITORII ȘI ADUNAREA DE LA ALBA IULIA.....	71
CINE A FOST BADEA CÂRȚAN .....	77

UN FANATIC ȚĂRAN AL ROMANTISMULUI NAȚIONAL: BADEA CÂRȚAN.....	78
MARTONNE, EMMANUEL DE (1873-1955) ...	81
EMMANUEL DE MARTONNE, OMUL CU GRANIȚELE .....	82
1918: MOMENTUL WILSONIAN .....	85
CELE PAISPREZECE PUNCTE .....	86
ROMÂNIA ȘI WOODROW WILSON .....	89
NICHITA DANILOV.....	91
MOMENTUL LUCIAN BOIA: ÎN JURUL MARI UNIRI DE LA 1918.....	103
ISTORIA CA EXERCİȚIU DE INTELIȚENȚĂ.....	103
FOTOGRAFUL MARI UNIRI: SAMOILĂ MĂRZA.....	109
EVOCĂRI DIN CETATEA UNIRII.....	115
OAMENII MARI UNIRI ȘI REGIMUL COMUNIST.....	117
1968: ALBA IULIA, CEAUȘESCU ȘI SEMICENTENARUL MARI UNIRI .....	125
O REZOLVARE DIALECTICĂ A PROBLEMEI PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL..	126
ALBA IULIA, SATU MARE – REABILITAREA UNOR MONUMENTE ȘI PERSONAJE ISTORICE .....	127
SEMICENTENARUL ȘI ÎNCEPUTURILE CULTULUI PERSONALITĂȚII.....	129

ROMÂNIA – O BELGIE A ORIENTULUI 1821 – 1848 – 1859 – 1918 – 1989.....	133
DE LA PRINCIPATELE UNITE LA REGATUL ROMÂNIEI .....	137
DEZIDERATUL NAȚIONAL DEVINE IDEAL ÎMPLINIT .....	138
BILANȚUL UNEI JUMĂTĂȚI DE SECOL DE TOTALITARISM .....	140
TREI STATE VECINE, UN SINGUR POPOR.....	141
ARME ȘI DIPLOMAȚIE – LUPTA PENTRU SUPRAVIEȚUIRE .....	143
ISUS – PĂMÂNTUL.....	145
CÂȚIVA STRĂINI DIN PEAJMA MARII UNIRI .....	153
SINTEZĂ REALIZATĂ DE CONSTANTIN ORZESCU.....	153
GRANIȚELE NOI.....	154
OFIȚERUL MARCEL FONTAINE .....	156
SAINT-AULAIRE. CONTELE ÎNDRĂGOSTIT DE ROMÂNIA.....	158
WOODROW WILSON ȘI REGINA MARIA.....	160
AVANPOSTURI ALE MARII UNIRI.....	162
O JERTFĂ REGALĂ – FERDINAND AL ROMÂNIEI.....	165
 BIBLIOGRAFIE .....	 185

*„Numele patriei celor mai vechi locuitori atestați de istorie în ținuturile de la Carpați și Dunăre va ajunge să desemneze în secolul XIX întregul spațiu locuit de poporul romanic născut aici – românii”.*

(ENCICLOPEDIA DE ISTORIE UNIVERSALĂ)

*„Nicolae Iorga, una din marile figuri ale istoriei românilor, apreciat pretutindeni, atât în țară cât și dincolo de hotarele ei, a împlinit o operă de adevărat apostolat, pregătind suflete pentru împlinirea unității naționale și ale Unirii din 1918”.*

(ȘTEFAN BĂRSĂNESCU)

*„Dacă astăzi toți românii resimt un singur dor, un singur cuget, o singură bătaie de inimă; dacă nimic nu ne poate despărți de acum înainte, este că școala prin istorie, iar poporul prin școală a învățat unirea națională”*

(BOGDAN PETRICEICU HASDEU)

*„Fiu al Basarabiei, Hasdeu se căsătorește cu o româncă din Țara Moților, călătorește de mai multe ori prin Transilvania, înființează cu alți ardeleni din România liberă societatea „Transilvania”, ce avea menirea să întrețină vie conștiința națională în Ardeal, precum face parte și din societatea „Românismul”, care de asemenea urmărea deșteptarea conștiinței naționale la românii de pretutindeni, pregătindu-se astfel unirea cea mare ce avea să vină”.*

(N. BAGDASAR)

*„Va fi ușor de remarcat că 1 Decembrie 1918 – un moment „astral” pentru România – este un punct culminant și că, înaintea acestei zile, sunt mai multe alte date care dau un statut excepțional aceluși an. Iar unele dintre ele, inevitabil, din rațiuni administrative, diplomatice, politice, imediat după 1 Decembrie 1918.”*

(CRISTIAN PĂTRĂȘCONIU)

**„Deschid sfânta carte unde se află înscrisă gloria României, ca să pun înaintea ochilor fiilor ei câteva pagine din viața eroică a părinților lor. Voi arăta acele lupte urieșe pentru libertatea și unitatea națională, cu care românii, sub poava celui mai vestit și mai mare din voievozii lor, încheiară veacul al XVI-lea. Povestirea mea cuprinde numai 8 ani (1593 – 1601), dar anii istoriei românilor cei mai avuți în fapte vitejești, în pilde minunate de jertfire către Patrie. Timpuri de aducere aminte glorioasă. Timpuri de credință și de jertfire! când părinții noștri credincioși, sublimi, îngenuncheau pe câmpul bătăliilor, cerând de la Dumnezeu armatelor laurii biruinței sau cununa martirilor.”**

*„Pe culmea cea mai înaltă a munților Carpați, se întinde o țară mândră și binecuvântată între toate țările semănate de Domnul pre pământ. Ea seamănă a fi un măreț și întins palat, cap d-operă de arhitectură, unde sunt adunate și așezate cu măiestrie toate frumusețile naturale ce împodobesc celelalte ținuturi ale Europei, pe care ea cu plăcere ni le aduce aminte. Un brâu de munți ocolește, precum zidul o cetate, toată această țară și dintr-însul ici, coala se desfac, întinzându-se până în centrul ei, ca niște valuri proptitoare, mai multe șiruri de dealuri nalte și frumoase, mărețe pedestaluri înverzite, cari varsă urnele lor de zăpadă, peste văi și peste lunci. Mai presus de acel brâu muntos, se înalță două piramide mari de munți, cu creștetele încununate de o veșnică diademă de ninsoare, care, ca doi uriași stau la ambele capete ale țării, cătând unul în fața altuia. Păduri stufoase, în cari ursul se plimbă în voie ca un domn stăpânitor, umbresc culmea acelor munți. Și nu departe de aceste locuri cari îți aduc aminte natura țărilor de miazănoapte, dai, ca la porțile Romei, peste câmpii arse și văruițe, unde bivolul dormitează alene. Astfel, miaza-noapte și miaza-zi trăiesc într-acest ținut, alături una de alta și armonizând împreună. Aci stejarii, brazii și fagii trufași înalță capul lor spre cer; alături te afunzi într-o mare de grâu și porumb, din care nu se mai vede calul și călărețul.”*

(NICOLAE BĂLCESCU)

## PREAMBUL

### SENSUL ISTORIEI LA ROMÂNI

Dacă n-ar fi avut sensul istoriei, – afirmă istoricul I. C. Drăgan – românii n-ar fi putut să supraviețuiască. Intuind măsurile pentru înlăturarea primejdiilor, au știut ce trebuie să facă în momentele de mare criză, într-o zonă geografică de contact între Asia și Europa, unde se întâlneau influențe spirituale și experiențe politice aparținând în egală măsură Orientului și Occidentului. Există aici o armonioasă îmbinare între elementul de drept roman, de tradiție veche traco-dacică, cu moșteniri pe care le-au lăsat contactele prelungite cu popoarele turco-tătare sau otomane.

Configurația terenului a fost favorabilă acestui proces. Muntele a conservat specificul local, în timp ce marea câmpie și fluviul au înlesnit sintezele. În Carpați s-a păstrat o populație care a rămas mai omogenă și mai pură decât cea din Câmpia Dunării, și aici limba și tradițiile dăinuie până în zilele noastre în formele lor specifice originale. Câmpia dunăreană a fost străbătută de drumurile popoarelor

migratoare. Mărturii din vechime spun că „în vreme ce sarmații gonesc călări pe câmpiile de la poalele Carpaților, dacii țin munții” (inherent montibus). Muntele a asigurat statornicia băștinașilor ca o cetate inexpugnabilă, față de valurile năvălitorilor din îndepărtatul răsărit. Nu numai muntele a păstrat și a apărat așezările tracilor romanizați, ci și pădurea, devenită un element poetic aproape nelipsit din poezia populară, în care se spune „codrul, frate cu românul”. Cavaleria noilor veniți nu înainta prin pădure, se ferea de aceste întărituri naturale. Vetrele de romanitate de pe tot cuprinsul țării erau totuși capabile să primească felurite influențe și confluențe, iar pe alocuri, amestecul puternic a imprimat caractere distincte. Totuși, în ciuda metamorfozelor, nicăieri în lume nu s-a realizat o atât de deplină unitate în cuget, în limbă, în tradiții, pe întreg teritoriul, ca în România.

Structura psihică a contribuit în mare măsură la conservarea poporului, la dăinuirea lui în timp. Trăsătura sa dominantă este toleranța și omenia, care îngăduia să se statornicească străinii, chiar într-un secol bântuit de războaie religioase, cum a fost secolul al XVI-lea în Europa. Călătorii străini erau impresionați de toleranța manifestată de români față de toate naționalitățile, față de toate credințele ce puteau fi între Carpați și Mare. De fapt, toleranța presupunea posibilitatea de a le integra, în timp ce oprimarea pe plan religios și național naște totdeauna opoziții înverșunate și dă rezultate opuse în majoritatea cazurilor.

În Țările Române n-a existat o burghezie puternică, în stare să imprime o direcție politică ori să manifeste



revendicări fundamentale pe plan economic și social. Revoluționarii de la 1848 (Kogălniceanu, Bălcescu, Ion Ghica, Goleștii) erau moșieri, reprezentând o clasă socială care își încheia menirea istorică. Or, acești reprezentanți ai moșierimii au înțeles adevăratul sens al istoriei, drumul evolutiv al umanității și, făcând abstracție de propriile lor interese de clasă, au organizat lupta pentru libertate politică și socială. Bălcescu, de pildă, spunea că un popor care depinde economiceste generează subordonarea politică. Același lucru se afirmă și azi, dovadă că anumite idei nu-și pierd valoarea odată cu trecerea timpului.

Lipsa de scrupule în materie de politică, în judecarea faptului politic, n-a fost niciodată o normă de conlucrare a voievozilor români cu străinătatea. Or, epoca modernă, de la Machiavelli încoace, se afirmă tocmai prin lipsa de scrupule și de moralitate în ce privește judecarea unei acțiuni politice. Celebra deviză „scopul scuză mijloacele” nu convine acestei țări și nu este socotită ca o premisă înțeleaptă. În gândirea politică românească, Neagoe Basarab realizează primul moment și, cu toate că este contemporan cu Machiavelli, se află la antipodul doctrinei acestuia. Ceea ce predomină în concepția lui Neagoe este omenia, respectul față de om – ca măsură a lucrurilor – un bun-simț constant, iar în politica externă, lipsa oricăror intenții agresive. Dacă la Machiavelli desconsiderarea omului generează principiile de guvernare, la Neagoe Basarab, dimpotrivă, omul și interesele lui se află în centrul preocupărilor. În funcție de nevoile, de aspirațiile acestuia au fost de regulă formulate ideile directe ale aparatului de guvernare.

Conducătorii politici ai României n-au părăsit niciodată principiile morale atunci când au judecat fenomenele politice. Concepția largă, umanistă i-a făcut să gândească problemele care priveau întreaga Europă, să caute soluțiile cele mai logice și mai profitabile în folosul dezvoltării întregii societăți europene. În acest sens este remarcabilă solia boierului Cârje în Polonia, imediat după căderea Belgradului sub turci. El oferă o extraordinară lecție conducătorilor politici ai unuia dintre cele mai mari state din vremea respectivă și, odată cu aceasta, întregii Europe. Discursul lui Cârje în fața regelui polon ne arată cât de bine informați erau oamenii politici români din secolul al XVI-lea în legătură cu situația continentului. Făcând o comparație între Europa și Imperiul otoman, Cârje atrage atenția asupra faptului că țările creștine se sfâșie între ele în mod inutil, creînd în felul acesta posibilitatea ca turcii să obțină succese militare. El demonstrează că turcii urmăreau cu cea mai mare atenție, prin spioni, conflictele ce se nășteau în Europa, indiferent de natura lor; ei urmăreau războaiele dintre puterile creștine și se interesau de forțele care se înfruntau pe câmpul de luptă. De asemenea, erau interesați de natura religioasă a conflictelor care bântuiau continentul și, pe baza cunoașterii perfecte a disensiunilor existente, își întocmeau programul lor de cuceriri.

Ca și Ștefan cel Mare, boierul Cârje atrăgea atenția asupra necesității unei Europe unite și arăta că, dacă ar exista un dram de bunăvoință din partea conducătorilor de state, o cât de mică îngăduință și înțelegere, s-ar putea realiza unitatea de acțiune europeană împotriva ofensivei otomane, s-ar putea instaura un climat de pace

și prosperitate, profitabil pentru toată lumea. Ideile lui, în lumina prezentului, par actuale și dovedesc continuitatea unor nobile tendințe de-a lungul secolelor.

Tot un domnitor român, Dimitrie Cantemir, la începutul veacului al XVIII-lea, arată în scrierile sale savante largă deschidere spirituală, înțelegerea față de procesele micilor națiuni, fără ca nici o clipă prejudecățile de rasă să-i întunece gândirea. Apariția unui om ca Dimitrie Cantemir, primul european care se apleacă plin de înțelegere asupra istoriei și culturii orientale, este justificată de disponibilitatea spirituală a poporului român, îndelung încercat de-a lungul secolelor. Cantemir scrie „Istoria Imperiului otoman”, una din cele mai bune lucrări făcute până la el pe această temă, remarcându-se printr-o analiză ascuțită a determinantelor puterii otomane, dar dezvăluind și racilele care prevesteau căderea acestui imperiu. El studiază muzica orientală și e primul european care o cunoaște și o face cunoscută dincolo de hotarele lumii otomane. Spre sfârșitul vieții, domnitorul l-a însoțit pe Petru cel Mare în campania împotriva Persiei, culegând, cu acest prilej, date despre popoarele cauziene pe care le întâlnea, cu intenția de a realiza o mare lucrare despre limba, obiceiurile și istoria lor. Un mare merit al lui Cantemir este acela de a fi demonstrat cu strălucire continuitatea romanității pe aceste meleaguri în „Hronicul vechimii româno-moldo-vlahilor”. El a arătat că, din moment ce izvoarele bizantine tăceau, nu înregistrau decât schimbările de populații, instalarea unor noi popoare în sud-est, acestea erau dovada că populația tracă romanizată rămăsese neclintită. Orice schimbare

în viața acestor populații n-ar fi întârziat, așadar, să fie înregistrată de cronicarii bizantini. Dându-și seama de rolul și rosturile românilor în contextul european, el a scris „Descriptio Moldaviae”, operă cu multiple însușiri, în care surprinde aspecte din viața politică, dar mai ales aspecte ce priveau organizarea administrativă a țării, instituțiile Moldovei, viața spirituală a oamenilor de pe aceste meleaguri. Nu este de neglijat faptul că fiul său, Antioh Cantemir, devenea primul poet rus și, prin viziunea lui, structura și imprima o direcție în gândirea filozofică și poetică a acestei țări adoptive. El nu a reprezentat un fenomen izolat, ci un caz tipic de contribuții românești efective la dezvoltarea culturii și civilizației unor țări și popoare învecinate, deoarece în cadrul schimburilor, al confluențelor care au avut loc de-a lungul secolelor, românii n-au rămas pasivi, ci au dat în măsura în care au primit, iar uneori mai mult decât s-a presupus și decât se cunoaște.

Astfel, episcopul Petru Movilă, un descendent al casei domnitoare moldovenești, a dat formă definitivă ortodoxiei rusești, iar spătarul Nicolae Milescu, un adevărat Marco Polo român, a fost acela care a mijlocit Rusiei primele cunoștințe despre Imperiul chinez. El a colaborat cu misionarul din Trentino, Martino Martini, primul cartograf european al Imperiului chinez, și amândoi au fost socotiți printre cei mai buni cunoscători ai imperiului celest din timpul dinastiei manciuriene. În România de azi opera lui Milescu se bucură de atenția pe care o merită.

În timpul domniilor fanariote, când stăpânirea turcească devenise necruțătoare, când la scaunul domnesc erau aduși

conducători străini de neam, s-ar fi părut că existau toate condițiile pentru îngenuncherea și desființarea neamului românesc. În Transilvania se luau măsuri dure pentru deznaționalizare și se încercau și mijloace ascunse, prin unirea cu biserica Romei. Dar chiar și în aceste condiții românii au găsit resurse și personalități reprezentative care să realizeze, prin opera lor, nu numai întreținerea conștiinței, dar să dea și naștere unui proces de redeșteptare națională.

În Muntenia și Moldova s-a desfășurat o susținută operă de tipărire a cărților de cult, dar și a cărților populare pe întregul teritoriu locuit de români. Între românii de pe cele două versante ale Carpaților a existat o colaborare permanentă, menită să le întărească conștiința națională și, pe plan cultural, să realizeze limba literară modernă românească. Concepută ca un mijloc de deznaționalizare a românilor, sau cel puțin în scopul desprinderii românilor din Transilvania de cei din Muntenia și Moldova, armă politică pentru casa de Habsbrg, unirea cu biserica Romei a fost transformată de Inochentie Micu în armă de luptă pentru cucerirea drepturilor politice și sociale pentru românii de dincolo de munți. Așa s-a ajuns la „Școala Ardeleană”, această școală a patriotismului și a conștiinței latinătății. Așadar, când rezistența pe plan militar nu era posibilă, se afirma pe plan spiritual o nouă forță. Politica religioasă era înțeleasă în toată subtilitatea ei. Domni ca Vasile Lupu și Șerban Cantacuzino patronau sudul creștin. Acest lucru făcu ca Vasile Lupu să apară popoarelor căzute sub otomani ca bazileul capabil să elibereze Constantinopolul. Același ideal era urmărit de Mihnea

al III-lea, la puțină vreme după dispariția lui Vasile Lupu. El năzuia să realizeze o armată cu care să treacă Dunărea și, răsculând popoarele subjugate, să ajungă la Constantinopol. Despre Șerban Cantacuzino, cronicarul Neculce scria că „gândul și gătirea lui au fost să fie împărat la Țarigrad”.

Triumful ideilor lui Machiavelli în politica țărilor vecine față de România aducea o notă contrastantă pe care nu o dată am remarcat-o. Un exemplu concludent l-a oferit, în acest sens, actul de violență comis de austrieci atunci când au ocupat teritoriul de nord al Moldovei (numit apoi Bucovina), în 1775. Prințul Kaunitz, cel care conducea politica externă a Casei de Austria, era conștient de faptul că țara sa săvârșește un act samavolnic asupra acestui teritoriu. Într-o scrisoare trimisă ambasadorului austriac la Constantinopol, el menționa acest lucru, dar, cu o lipsă totală de scrupule, îi atrăgea atenția că Bucovina trebuie considerată ca făcând parte din Imperiul habsburgic, sau că ar aparține de drept acestuia, fiind o veche moștenire a Coroanei imperiale. Pe această minciună ticluită conștient și deliberat, opoziția lui Ghica a putut să treacă drept un act ostil, o îndrăzneală și o insurgență.

Diplomația austro-ungară, ca și cea germană, se caracterizau prin lipsa totală de scrupule atunci când era vorba de anexiuni teritoriale. Aceste nedreptăți, pe care marile puteri le-au săvârșit împotriva micilor state, au făcut să țâșnească din sânul poporului român personalități ca Țepeș. Reacția lui violentă reprezenta o izbucnire a sentimentului de exasperare și revoltă împotriva nedreptăților săvârșite față de țara sa. Pe aceeași linie se

înscrisă și acțiunea lui Mihai Viteazul, omul care nu mai putea să îndure oprirea și încălcarea normelor de drept, a voinței de libertate a poporului său. Dar, alături de acești eroi care se ridicau împotriva împilării, riscându-și viața și acceptând conștient pericolul ce-i păștea, din sânul poporului român s-au ridicat mereu oameni politici care au încercat să imprime în relațiile internaționale măsuri umane și logice, impunând respectul față de om și față de popoare.

Dintre aceștia avea să facă parte și Nicolae Titulescu. În momentul în care Italia declanșa războiul împotriva Etiopiei, Titulescu se ridică la Liga Națiunilor și cerea sancționarea agresorului fără să țină seama că, prin atitudinea sa, avea să atragă ostilitatea conducătorilor italieni față de propria sa țară. Din clarviziune politică, din spirit de dreptate și din respect pentru independența popoarelor, respingând ideea de „drept al forței”, din înțelepciune și umanitarism tradițional la români, Titulescu a riscat interesele națiunii când, în mod normal, era de așteptat ca reprezentantul unei țări mici să fie ponderat și, din contra, alte puteri să ia atitudine tranșantă față de actele de imperialism. Urmarea acestei atitudini a fost politica defavorabilă României, marcată de conducătorii Italiei și materializată prin sprijinirea „Dictatului de la Viena” (1940), act prin care o parte din teritoriul României a fost sacrificat.

Românii s-au manifestat constant, de-a lungul secolelor, pentru apărarea drepturilor elementare ale popoarelor, iar atunci când a fost cazul, au pus fără șovăire mâna pe arme. Ei n-au așteptat să li se facă altora milă

de soarta lor și n-au socotit niciodată că libertatea este rodul unei favorabile conjuncturi internaționale, când alte guverne își atribuiau, cu de la sine putere, mandatul de a decide felul de viață al popoarelor. Ei n-au renunțat niciodată la mijloacele loiale și oneste care să ducă la salvarea nației, au știut să înfrunte riscurile și să tragă consecințele faptelor lor.

Spre a nu răscoli evenimente care poartă șarja lor emoțională, vom ilustra în continuare aceste adevăruri prin fapte care aparțin trecutului mai mult sau mai puțin îndepărtat, dar care își au rostul și actualitatea lor. În legătură cu modul de a fi și de a gândi al românilor, Cantemir arăta că acest popor a renunțat în mod conștient la exploatarea tuturor bogățiilor țării, mai ales a bogățiilor subsolului, pentru ca turcii să nu pună mâna pe ele. Este un caz rar de apărare a ființei naționale – renunțarea de bunăvoie la înlesnirile ce pot fi oferite de viața civilizată, la gândul că, în acest fel, salvezi nu numai libertatea, ci și avuțiile țării, în ipoteza că urmașii le vor exploata în folosul lor, și acceptând o viață atât de aspră, încât dușmanul să nu poată găsi pe pământul țării posibilități materiale care să-i îngăduie fixarea. Dacă turcii n-au fost în stare să supună Țările Române a fost între altele și pentru că n-au găsit orașe și cetăți mari în care să instaleze garnizoanele. Ei n-au putut transforma în pașalâcuri Țările Române pentru că totdeauna au fost întâmpinate aici de un război popular invizibil, o ripostă surdă și continuă, atunci când nu s-a manifestat direct o acțiune armată organizată și de proporții. Tiranici și necruțători, otomanii au avut mereu teama unei reacții



de proporția celei a lui Mihai Viteazul și au căutat forme intermediare, de natură să nu afecteze total sentimentul de libertate al populației din jurul Carpaților. A existat un pașalâc la Buda, în secolul al XVI-lea, au existat în sudul Dunării, dar nu în Țările Române.

Pe teritoriul lor, după epoca marilor voievozi, campioni ai libertății din secolele al XV-lea și al XVI-lea, românii nici n-au construit, ei înșiși, dar nici n-au lăsat să se construiască de către adversari mari dispozitive de apărare fortificată, care puteau fi utilizate de aceștia în scopul de a permanentiza dominația politico-militară. Mihai Viteazul spunea el însuși, în dramatica spovedanie către Marele Duce de Toscana, Ferdinando I de Medici, că nu a avut nici o cetate pe care să se sprijine în lupta împotriva turcilor, că nu a avut, pentru propria sa folosință, decât o singură casă de piatră. Puținele cetăți din Țara Românească sau din Moldova nu puteau să adăpostească decât câteva zeci de oameni, cu excepția Sucevei, care putea să ofere adăpost unei garnizoane de câteva sute de ostași. Dar turcii au distrus – sau obligat să se distrugă – aceste cetăți și au constrâns pe domnitorii români să-și mute reședințele lor din Suceava și Târgoviște în orașele deschise Iași și București.

În campania din 1595, Sinan-Pașa, comandantul oștilor turcești, se plângea că n-a găsit nicăieri un loc în care să-și poată instala armata. Ca să cucerească Țara Românească și s-o transforme în provincie turcească, el a încercat să organizeze un sistem de fortificații în jurul Bucureștilor și al Târgoviștei, dar n-a avut răgazul să ducă la îndeplinire planurile sale. Lipsa orașelor-cetăți

a devenit așadar una din cauzele pentru care turcii, sau alți dușmani, n-au izbutit să stăpânească Țările Române, pentru că o armată nu poate trăi în pădure sau în loc deschis.

Alt exemplu în sprijinul acestei demonstrații îl constituia încercarea austrieșilor de a organiza administrativ Oltenia; este, în fond, încercarea lor de a-și extinde stăpânirea politică asupra unei provincii cu puternic specific etnic, între anii 1718-1738. Ei s-au străduit de câteva ori să facă un recensământ al populației și al vitelor, dar s-au izbit de opoziția boierilor și țăranilor deopotrivă. Când s-au dus la boieri să-i întrebe câte sate au în stăpânire și câți locuitori, aceștia au declarat că nu știu. Dar de la țărani n-aveau cum să afle nici atât cât aflaseră de la boieri. Mai mult, sate întregi și-au părăsit temporar vetrele și au plecat în pribegie, spre a se sustrage recensământului, încât funcționarii austrieși se plâneau cu indignare că se află în mijlocul unui popor imposibil, despre care nu știu ce să mai creadă, refractar oricăror ordine – de fapt, era opoziția tacită față de asupritor, față de străin, ridicând dificultăți insurmontabile în calea acelor care încercau o dominare fiscală și administrativă. Realitatea este că, în timp ce în întreaga Europă iobăgia ajunsese să priveze pe țăran de toate libertățile, în Muntenia și Moldova ea a reușit să păstreze permanent multe libertăți. În afara dijmei pe care o dădea stăpânului, a birului pentru domn, el a găsit posibilitatea să-și organizeze după voia sa activitatea pe ogoare, adesea chiar distribuind pământul agricol de parcă ar fi fost al lui, nu al boierului. În țările române nu a

existat „legarea de glie” – și prin aceasta de proprietarul ei – act despre care se știe că era ultimul în privarea de toate libertățile a țăranului.

În România a existat posibilitatea de strămutare de pe o moșie pe alta, de pe un loc pe altul, de la un om mai rău la altul socotit mai bun. Dreptul de folosire liberă a lemnului de încălzit din păduri s-a menținut până în secolul al XIX-lea târziu. Relațiile între stăpân și supus n-au fost lipsite de sentimente umane, și conducătorii țării s-au dovedit adesea a fi chibzuiți, atenți la aspectul economic al vieții. Chiar necesitatea unui sprijin al populației în cazul invaziei străine, chiar interesul asigurării unei stabilități a domniei o determina pe aceasta la anumite largiri în aplicarea unei legislații care, în esența ei, se aseamăna mult cu cea din toată Europa. Voievozii au acordat până târziu, la începutul secolului al XVIII-lea, libertăți, proprietăți, ceea ce a făcut ca aici să nu existe secole la rând răscoale de mare amploare, ca acelea din Transilvania, de pildă, la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Fenomenul din 1907 în România are și un substrat mai complex, de natură materială și legislativă. În confruntarea dintre om și destin, românul nu vede o dramă, dovedind un perfect echilibru sufletesc, o inadecvare a minții lui la structurile prăpăstioase pe planul mitului, al credințelor. Viața este acceptată de el în chip realist, cu o anumită detașare, cu o nuanță de umor senin („a face haz de necaz”), înlăturând exagerările și expresiile „abisale”.

Până și în felul de a vedea raportul dintre viață și moarte se manifestă spiritul său echilibrat și armonios,

iar trecerea în neființă (ca în balada folclorică „Miorița”) este văzută ca un eveniment cosmic firesc și necesar, încheiat cu un ritual ce îl leagă pe om încă o dată de peisaj, de ființele văzute și nevăzute, de generațiile care se succed, preluând întregul patrimoniu de tradiții și simțiri și, odată cu el, sensul trecerii sale prin lume și istorie.